

הרב שלמה בן יאיר

איסור הפקעת השער בקיוסק דרכים

שאלה

בעל רכב המוכר גלידות וממתקים במקומות שאין מצויים בהם מרכולים, או בעל קיוסק דרכים, האם מותר להם למכור את מרכולתם במחיר גבוה במיוחד, או שמא יש הגבלה בגובה המחיר המותר להם?

תשובה

כדי לענות על השאלה, יש לדון בשתי סוגיות:
א. האיסור להרוויח רווח גבוה מדי.
ב. איסור אונאה.

א. איסור רווח גבוה

מקור הדין הוא בגמרא (בבא בתרא צא ע"א): 'אמר שמואל... והמשתכר אל ישתכר יותר משתות'. כתב הרשב"ם (שם, ד"ה והמשתכר) שטעם הדבר מתקנת חכמים, שאם אחד מוכר מוצר ברווח גדול מאוד, הוא גורם שגם שאר החנוונים הרוצים להרוויח יעלו את המחיר, ולבסוף ייגרם הפסד ממוני לציבור.

באלו מוצרים מדבר שמואל? לכאורה הדין נאמר בסתם, ומדובר בכל המוצרים, אך הראשונים הבינו שמדובר רק במוצרים שתלויים בהם 'חיי נפש'¹, וכן פסק השו"ע (חו"מ סי' רלא סעי' כ). מה כלול בהגדרה של 'חיי נפש'? ישנן כמה דעות, אך לפי כולם, אין מיני מתיקה כלולים בהגדרת 'חיי נפש', כי הם נועדו לטעם ולפינוק, ואין בהם ערך תזונתי חשוב.

נראה שסוג המוצרים הנמכרים בקיוסק דרכים אינם מוגדרים 'חיי נפש', ולפיכך מותר למוכרם באיזה מחיר שרוצים, ואין בהם הגבלת רווח; ובפרט שברור שאינם גורמים להעלאת המחיר במקום אחר.

1. כן כתב רש"י, ב"מ מ ע"ב, ד"ה והאמר; והרמב"ם, הל' מכירה פי"ד ה"א-ה"ב; וכן משמע מהרשב"ם, ב"ב צא ע"א, ד"ה בביצים; והוא כתב בהסבר הגמרא, שביצים מותר למכור ברווח יותר משתות, והטעם הוא כי אין בהם חיי נפש כל כך. וכן כתבו גם הריטב"א ומאירי, ב"מ מ ע"ב.

ב. אונאה

איסור אונאה הוא במוצרים שיש להם שער קבוע. היום, מלבד מוצרי יסוד, שיש עליהם פיקוח ממשלתי, לרוב המוצרים אין שער קבוע. מה דין אונאה במוצרים שאין להם שער קבוע?

ה'בית יוסף' (חו"מ ריש סי' רט) כתב שגיזות צמר - אין להם שער ואין בהם אונאה. ה'דרכי משה' (שם) חולק עליו, וסובר שיש בהם אונאה. יש לשאול, מה כוונת ה'בית יוסף' במה שכתב: 'אין להם שער ידוע אלא כל אחד קונה כפי שחפץ? נוסף על כך, ה'מחנה אפרים' (הל' אונאה סי' כד) הקשה על ה'בית יוסף' מהדין של ספרים (שו"ע חו"מ סי' רכז סעי' טו), שיש אונאה בהם אף על פי שאין להם שער קבוע. הגר"א וייס² מסביר שכוונת ה'בית יוסף' היא למוצרים שאין להם שוק, כלומר **אין רגילים למוכרם בשווקים אלא מעט**, ולכן אין להם שער, וגם מחיר ידוע אין להם, ולכן לא שייכת בהם אונאה. אך מוצרים הנמכרים בשוק הרבה, אלא שאין להם מחיר מוגדר לחלוטין, כי יש המוכרים בזול ויש המוכרים ביוקר, באלו ודאי יש הונאה, גם לדעת ה'בית יוסף'. אמנם יש לברר כיצד נקבע את שער האונאה במוצרים שאין להם מחיר מוגדר? הרב וייס מכריע שיש ללכת על פי ממוצע השוק, כלומר, הרוצה לדעת כמה יכול הוא להרוויח על מוצר כזה שאין לו מחיר קבוע בכל החנויות, יבדוק מהו טווח המחירים שיש בשוק, ויחשב את הממוצע, וזהו השער שעליו לחשב אונאה על פיו.

אמנם, לקבוע בדקדוק מהו הממוצע אי אפשר, כי בשוק חנויות רבות ואין אפשרות לבדוק את המחיר בכולן, וכן כל יום יש גורמים המשפיעים ומשנים את המחיר. לכן נראה שיש להעריך מהו המחיר הנמוך ביותר ומהו המחיר הגבוה ביותר, ולקבוע את הממוצע בערך. לפי זה נראה שבמכירת מיני מתיקה במחיר מופקע יש איסור אונאה; ואף שאין להם שער קבוע כי יש המוכרים בזול ויש המוכרים ביוקר, מכל מקום השער נקבע לפי הממוצע, ומי שמוכר יקר הרבה יותר ממנו, עובר על איסור אונאה.

שתי סיבות להקל

על אף האמור נראה שיש מקום להקל ולא להחשיב מכירת מיני מתיקה במחיר מופקע בתור אונאה, משתי סיבות:

- דבר ידוע הוא שדין אונאה תלוי במקום ובשעה, אם מוצר מסוים נמכר בכל המרכולים בעיר אחת במחיר גבוה, ובעיר אחרת במחיר נמוך, אין לומר שסוחר העיר הראשונה עוברים על אונאה כיוון שזה המחיר המקובל באותו מקום. לפי זה, יש לדון אם לקיוסק דרכים, המוכר במקומות נידחים, יש הגדרת מקום שלפיה נקבע את מחיר המוצרים הנמכרים בו. לדוגמה, האם נקבע את המחירים לפי העיר הקרובה? מסתבר לומר שכיוון שמוכר במקום נידח, אין במקום זה שער כלל, ולכן אין שייכת בו אונאה. בספר 'פתחי

2. חוברת דרכי הוראה, תמוז תשס"ה, עמ' קכא.

חושן³ נכתב שמקומות שאין בני אדם הולכים ביניהם לחפש מחיר נמוך יותר, אינם נחשבים מקום אחד לעניין קביעת שער אונאה. לפי זה ברור שקיוסק שקונים בו בדרך, ואין חנות אחרת בקרבתו, נחשב הקיוסק מקום בפני עצמו ואין לקבוע שער אונאה על פי שאר המקומות הרחוקים ממנו.

2. סיבה נוספת להקל היא בשל העובדה שברור וידוע לכולם שבקיוסק כזה נמכרים המוצרים במחיר מופקע, עיין ב'ערוך השלחן' (חו"מ סי' רכז סעי' ט), שהביא מחלוקת אחרונים בנושא, והכריע שאף שלא עשו תנאי מפורש, הרי יש כאן מחילה⁴. ב'שו"ע הרב' (חו"מ הל' אונאה סעי' ד), כתב שאם מכר בזול מאוד באופן שברור למוכר שיש כאן אונאה, לא צריך הלוקח להודיעו שמוכר בזול, כי וודאי מחל המוכר, לפי זה נראה שבמקרה של קנייה בקיוסק, במחיר הידוע לכל שהוא מחיר גבוה מאוד, יש מחילה גמורה של הקונה, ואפילו לא הודיע לו המוכר שהמחיר גבוה, הקונה ידע ומחל. יש להוסיף, שהיכולת של קיוסקים אלו להרוויח אינה גדולה, כי אין הרבה קונים, והיקף המכירות הוא קטן, לכן ברור שכדי להשתכר דיים, הם צריכים למכור ביוקר, ויש מחילה גמורה של הקונים, כדי שיוכלו ליהנות מהמוצרים הנמכרים גם במקום שאין דרך למוצאם. אמנם עיין בשו"ת 'שאלת שלמה' (חלק ג סי' צ), שייתכן שיש חשש חילול ה' במכירת מוצרים במחיר מופקע; אף שלמעשה הוא מתיר למכור ביוקר בקיוסק הנמצא במוסד חינוכי, ואין שם מרכול אחר.

סיכום

נראה שמעיקר הדין יכול בעל קיוסק דרכים למכור את מרכולתו בכל מחיר שרוצה, אפילו במחיר גבוה מאוד, אך אדם ירא שמים ייזהר ויתרחק מדבר זה, משום שיש גם דעות בין הפוסקים החוששים לאיסור אונאה, וגם יש החוששים לחילול ה' בתנאים מסוימים.

3. פתחי חושן, הלכות גניבה ואונאה פרק י הערה א, עמ' ש.
4. בפתחי חושן (פרק י הע' א, עמ' רחצ), הסתפק שמה אף שמחל, מכל מקום יש איסור הפקעת שער, וצ"ע.